

Bård Bredrup Knudsen

Amerikansk økonomi og forholdet til Vest-Europa

Artikkelen tar utgangspunkt i at 1983 vil bli et skjenneår for «Reaganomics», valgene i USA i 1984, og verdensøkonomien. Nøkkelen er oppgang eller fortsatt stagnasjon i den amerikanske økonomi. Amerikansk økonomi blir så analysert og konklusjonene er: Prisstigningen på olje hadde øyeblikkelig og betydelig negativ virkning, men andre faktorer spilte også inn. President Reagans økonomiske program har hatt delvis katastrofale (side)virksomheter, bl.a. fordi det ideologiske kart ikke stemte med virkeligheten og fordi de økonomiske virkemidler ikke var tilpasset den økonomiske situasjon som landet befant seg i. Videre konkluderes det med at de strukturelle problemer i amerikansk økonomi er betydelige. Når det gjelder forholdet til Vest-Europa påpekes det, at også problemene i den amerikanske økonomi ventelig vil være en faktor som vil fremtvinge en restrukturering av Atlanterhavsalliansen. Det er tvilsomt om USA vil være berede til å opprettholde de samme kostnader til forsvaret av Vest-Europa som landet har båret frem til i dag.

Innledning: 1983 som et skjenneår

Reagan-Administrasjonens tredje år, 1983, forventes offisielt å bli et «vannskille» i amerikansk økonomi, fra økonomisk nedgang til økonomisk oppgang. Etter den lengste nedgangsperioden siden 1930-årene og mange skuffete forventninger om bedre tider, blant politikere og økonomer såvel som blant de vanlige lønnstagerne, er 1983 nærmest allerede å anse som et slags skjenneår. Tre ulike saksfelt setter utviklingen av amerikansk økonomi i 1983 i sentrum for oppmerksomheten, og det er betydelige interesser og verdier som her står på spill. Innledningsvis kan det være på sin plass å oppsummere disse tre saksområdene.

«Reaganomics»

For det første vil 1983 være avgjørende for vurderingen av President Reagans økonomiske program og virkemidler. For kritiske observatører var 1982, og oppsvinget som aldri kom, beviset på at det som er blitt kalt «Reaganomics – en udefinert blanding av «supply side economics» og «monetarisme» – ikke var annet enn en katastrofal oppskrift på økonomisk stagnasjon og massearbeidsløshet. Viser imidlertid 1983 et klart oppsving i amerikansk økonomi, vil President Reagan likevel kunne hevde at hans økonomiske program endelig fikk sjansen til å virke, og at den kursen han hadde trukket opp for å få ny fart i amerikansk økonomi nettopp var hva landet trengte. Selvsagt vil diskusjonen stå høyt om hvorvidt oppsvinget skyldtes «Reaganomics» eller om de endringer i Reagan Administrasjonens program som demokratene og bekymrede moderate republikanere i Kongressen tvang igjennom i 1982 var det som hadde vært avgjørende. Federal Reserve Board's restriktive pengepolitikk står også sentralt som årsaksfaktor,

Bård Bredrup Knudsen

Amerikansk økonomi og forholdet til Vest-Europa

Artikkelen tar utgangspunkt i at 1983 vil bli et skjenneår for «Reaganomics», valgene i USA i 1984, og verdensøkonomien. Nøkkelen er oppgang eller fortsatt stagnasjon i den amerikanske økonomi. Amerikansk økonomi blir så analysert og konklusjonene er: Prisstigningen på olje hadde øyeblikkelig og betydelig negativ virkning, men andre faktorer spilte også inn. President Reagans økonomiske program har hatt delvis katastrofale (side)virksomheter, bl.a. fordi det ideologiske kart ikke stemte med virkeligheten og fordi de økonomiske virkemidler ikke var tilpasset den økonomiske situasjon som landet befant seg i. Videre konkluderes det med at de strukturelle problemer i amerikansk økonomi er betydelige. Når det gjelder forholdet til Vest-Europa påpekes det, at også problemene i den amerikanske økonomi ventelig vil være en faktor som vil fremtvinge en restrukturering av Atlanterhavsalliansen. Det er tvilsomt om USA vil være berede til å opprettholde de samme kostnader til forsvaret av Vest-Europa som landet har båret frem til i dag.

Innledning: 1983 som et skjenneår

Reagan-Administrasjonens tredje år, 1983, forventes offisielt å bli et «vannskille» i amerikansk økonomi, fra økonomisk nedgang til økonomisk oppgang. Etter den lengste nedgangsperioden siden 1930-årene og mange skuffete forventninger om bedre tider, blant politikere og økonomer såvel som blant de vanlige lønnstagerne, er 1983 nærmest allerede å anse som et slags skjenneår. Tre ulike saksfelt setter utviklingen av amerikansk økonomi i 1983 i sentrum for oppmerksomheten, og det er betydelige interesser og verdier som her står på spill. Innledningsvis kan det være på sin plass å oppsummere disse tre saksområdene.

«Reaganomics»

For det første vil 1983 være avgjørende for vurderingen av President Reagans økonomiske program og virkemidler. For kritiske observatører var 1982, og oppsvinget som aldri kom, beviset på at det som er blitt kalt «Reaganomics – en udefinert blanding av «supply side economics» og «monetarisme» – ikke var annet enn en katastrofal oppskrift på økonomisk stagnasjon og massearbeidsløshet. Viser imidlertid 1983 et klart oppsving i amerikansk økonomi, vil President Reagan likevel kunne hevde at hans økonomiske program endelig fikk sjansen til å virke, og at den kursen han hadde trukket opp for å få ny fart i amerikansk økonomi nettopp var hva landet trengte. Selvsagt vil diskusjonen stå høyt om hvorvidt oppsvinget skyldtes «Reaganomics» eller om de endringer i Reagan Administrasjonens program som demokratene og bekymrede moderate republikanere i Kongressen tvang igjennom i 1982 var det som hadde vært avgjørende. Federal Reserve Board's restriktive pengepolitikk står også sentralt som årsaksfaktor,

særlig m.h.t. nedgangen i inflasjonen og rentenivået. President Reagans klare modifisering av sin økonomiske politikk, slik den ble fremstilt i hans «State of the Union» tale i januar 1983, kompliserer bildet enda mer. Det vil bli mange som kommer til å påberope seg en del av æren for et eventuelt økonomisk oppsving! Likevel vil man neppe komme bort fra at et klart oppsving for amerikansk økonomi i 1983 vil bety at «supply side economics» på sett og vis vil bli «reddet av gongongen» som økonomisk-ideologisk handlingsprogram – om enn med klart redusert politisk troverdighet og appell. Mangel på oppsving, derimot, vil være ensbetydende med den endelige politiske død for denne økonomiske (tros) retningen, kanskje bortsett fra innen det ideologiske presteskap der man nok vil klare å holde sin tro vedlike.

Valgene i 1984

Det andre saksområdet gjelder den politiske utvikling innen USA, særlig med tanke på valgene i 1984. Dersom et klart økonomisk oppsving ikke har inntruffet innen utgangen av 1983 vil utsiktene for Det republikanske Partis kandidater ved valgene høsten 1984 være ytterst dystre. Resultatet vil ventelig bli øket demokratisk flertall i Representantenes Hus, overgang fra republikansk til demokratisk flertall i Senatet, og demokratisk seier i presidentvalget.

Med rette eller urette blir det selve presidentvalget som kommer til å stå i sentrum. Hva Ronald Reagan selv vil velge å gjøre er det vanskelig å si: på den ene siden vil utsiktene til å dele Jimmy Carters forsmadelige skjebne i 1980 (og press fra nervøse partifeller som er redde for å følge med i dragsuget) kunne få ham til å trekke seg fra gjenvalg allerede i utgangspunktet, på den annen side er det ikke usannsynlig at «fighter» Ronald Reagan kan beslutte å ville kjempe for muligheten for å rette opp dommen over seg selv som en «mislykket president». Uansett hva Ronald Reagan personlig vil beslutte seg for å gjøre vil splittelsen innen Det republikanske Parti gå dypt, med moderate eller «tradisjonelle» republikanere i febrilske forsøk på å distansere seg fra partiets ideologiske ytterfløy («The New Right»). Dersom Ronald Reagan ikke stiller til gjenvalg er det store sjanser for at splittelsen blir total, eksempelvis med en moderat republikaner som Senator Howard H. Baker Jr. (den nåværende majoritetsleder) som vinner av partiets nominasjonsprosess og med kongressmann Jack F. Kemp som «uavhengig» kandidat på vegne av partiets høyrefløy.

Virkningen av en slik utvikling på USA's partisystem kan vise seg å bli drastisk. Det er flere observatører i USA som faktisk forventer et sammenbrud av USA's tradisjonelle topartisystem, p.g.a. fremveksten av nye politiske skillelinjer og store velgergrupper som f.eks. «libertanere» og «populister» som faller utenfor det tradisjonelle skillet mellom «liberale» og «konservative». Sistnevnte skille har forøvrig aldri vært et entydig skille mellom USA's to store partier som klart overlapper hverandre og som er å betrakte som store og til dels løse koalisjoner. I de senere år har dessuten begge partier måttet se sine roller som «valgmaskiner» betydelige redusert. Det er ulike «utenforstående» grupper som har spilt en avgjørende rolle ved de siste valgene – såkalte «PACs» eller «Political Action Committees». Trenden de senere år har vært at kandidatene ved valg til betydelige

politiske verv som guvernørstillinger og sete i Kongressen har organisert sine egne «valgorganisasjoner», med aktiv støtte fra ulike «PACs» og med den «etablerte» partiorganisasjonen på armlengdes avstand.

Internasjonale forhold

Det tredje saksområdet der utviklingen av den amerikanske økonomi står sentralt gjelder internasjonal økonomi, inkludert det internasjonale handels- og finanssystemet. Med fortsatt stagnasjon i amerikansk økonomi er det ytterst usikkert om f.eks. Vest-Europa kan klare å få i stand ny økonomisk vekst, og en fortsatt økonomisk stagnasjon som i dag omfatter de vestlige og østlige industrinasjoner såvel som størstedelen av den 3. verden vil kunne føre til totalt sammenbrudd i verdensøkonomien. Mulige konsekvenser omfatter en ny bølge av handelsproteksjonisme blant de vestlige land, ny strid mellom USA og Vest-Europa om europeernes vekt på økonomiske forbindelser med Sovjetunionen og Øst-Europa, og finansielt sammenbrudd for en rekke land i Afrika, Latin-Amerika og/eller Øst-Europa. Det som her står på spill er i realiteten etterkrigstidens internasjonale frihandelssystem basert på overholdelse av GATT-reglene, det internasjonale banksystemet, og den økonomiske og politiske stabilitet i store deler av verden, inkludert Europa.

Man bør her kanskje minne om den nære sammenheng mellom økonomisk og politisk stabilitet og sikkerhetspolitikk. Et av President Reagans store poenger da han tiltrådte var å påpeke sammenhengen mellom et USA som er sterkt og sunt økonomisk og som derfor også vil stå sterkt utenrikspolitisk, både som «eksempel for andre» hva økonomisk suksess angår og som et land som har råd til å kjøpe seg all den «militære sikkerhet» som situasjonen måtte tilsi. Den bitre sannhet i Reagans syn på økonomien som det grunnleggende er allerede blitt klart demonstrert: kravene om store innsparinger i det amerikanske forsvarsbudsjettet i 1982 og 1983 har i stor grad vært basert på økonomiske argumenter. I en økonomisk nedgangstid vil forsvarsbudsjettet uvegerlig bli satt opp mot behovene på f.eks. helse- og undervisningssektoren («guns versus butter» som man sier i USA). Med sterk og jevn økonomisk vekst, derimot, har man et overskudd å fordele, og i alle fall vil vekst på en sektor, f.eks. forsvaret, ikke måtte skje på bekostning av andre sektorer.

Med kroniske økonomiske problemer i USA må man i Vest-Europa forvente at presset for å redusere kostnadene ved USA's militære rolle for Europas sikkerhet vil øke. Amerikanske «liberale» kretser vil f.eks. fastslå at USA ikke har råd til å opprettholde dagens militære nærvær, og ulike «konservative» grupperinger vil få øket gjennomslag for argumenter som at USA ikke bør forsvare europeerne mot Sovjetunionen så lenge de selv gjør sitt beste for å styrke «fjenden» gjennom handel, kreditt og teknologioverføringer. For første gang på lenge kan «venstre-» og «høyrefløyen» i amerikansk politikk i prinsippet kunne bli enige om en politikk overfor Europa, nemlig at de (eventuelt «såkalte») allierte værsågod får overta en større del av de byrder som forsvaret av Vest-Europa medfører. «Let's Tell Our Allies Uncle Sucker Is Dead» som en større artikkel i *The Washington Post* så treffende uttrykte det.¹

Oppsummering og perspektiver

En oppsummering av mulige konsekvenser og utviklingslinjer som den ovenfor kan kanskje synes litt for dramatisk.² Selvsagt finnes det flere bestemmende faktorer enn dem som her er blitt omtalt, og et deterministisk syn som lar alt stå og falle med utviklingen av amerikansk økonomi vil nødvendigvis være en overforenkling. Likevel er det grunn til å betrakte utviklingen av amerikansk økonomi som kanskje den viktigste enkeltfaktoren i dagens situasjon og i alle fall som en av de viktigste. I 1970-årene var det utviklingen av prisen på råolje som dominerte den økonomiske debatt, men meget har endret seg på ti år. I dag er OPEC i oppløsning og de oljeproduserende land deler skjebne med resten av verden: økonomisk stagnasjon, grunnet nedgang i eksportvolum og fallende oljepriser, og manglende evne til å løse de grunnleggende årsaker bak problemene på egen hånd. Nøkkelen til global økonomisk oppgang og ny dynamikk i verdensøkonomien ligger i oppgang og vekst for de vestlige industriland, og som det største enkeltlandet, med verdens største nasjonale økonomi, er det USA og utviklingen av amerikansk økonomi som så og si har nøkkelen i hånden. Et sideaspekt men dog viktig element i den sammenheng er, at den amerikanske dollaren fremdeles er den viktigste reservevalutaen. USA's økonomiske politikk har betydning for dollarens verdi og påvirker dermed hele det internasjonale valutasystemet. Så mye for de store linjer.

På bakgrunn av den sentrale betydning som amerikansk økonomi har for andre vestlige land, og dermed for verdensøkonomien, er det av interesse å se nærmere på enkelte problemer som preger utviklingen av amerikansk økonomi. Et sentralt spørsmål i den forbindelse er hvorvidt de siste to års kraftige økonomiske nedgang og problemer – med nærmere 11% arbeidsledighet og en kapasitetsutnyttelse i industrien på kun ca. to tredjedeler – er et resultat eller en konsekvens av:

1. 1970-årenes oljekriser, særlig det siste prissjokket fra 1979-80.
2. manglende eller feilslatt økonomisk styring/politikk i USA, eller
3. underliggende strukturelle problemer i amerikansk økonomi mer generelt.

I det følgende skal vi se nærmere på hver av disse mulige forklaringsfaktorene, som en bakgrunn for en avsluttende vurdering av hvordan forholdet til Vest-Europa kan tenkes å bli preget av det bildet som denne analysen gir.

1970-årenes oljekriser

I løpet av 1970-årene, dvs. på snautt et tiår, steg den gjennomsnittlige produsentprisen på råolje fra ca. US\$ 2 per fat til ca. US\$ 34. Sistnevnte pris forble OPECs «grunnpris» i hele 1982 og inn i 1983, men prisene på verdens «spot marked» har variert fra oppimot US\$ 50 på slutten av 1970-tallet til nedimot US\$ 27-28 i 1982-83. Selve prisøkningene på olje fant i hovedsak sted i to avgrensede tidsperioder: 1973-74 (350% prisøkning) og 1979-80 (140% prisøkning).

OECD har analysert virkningen av disse to «oljesjokkene» for verdensøkonomien.³ Prisøkningene i 1973-74 førte til sterk økning i inflasjonstakten i de fleste OECD-land og til den til da kraftigste økonomiske nedgang siden Den annen

Verdenskrig, med generell reduksjon av de vestlige industrilandes bruttonasjonalprodukt (BNP) fra begynnelsen av 1974 til midten av 1975. OECD slår fast at selv om en restriktiv økonomisk politikk og flere andre faktorer spilte en rolle for nedgangen, så hadde økningen av oljeprisen en betydelig negativ virkning. Det tok tid for OECD-landenes økonomier å komme i balanse igjen etter den drastiske endringen av prisen på den viktigste energikilden, og resultatet var tildels smertefulle tilpasninger som hadde sin bakgrunn i forskyvninger av produktivitetsfordeler og relative konkurransefortrinn, radikalt endrete betalingsbalanser, osv.

Hva så med det neste «oljesjokket»? Inntil første halvdel av 1980 hadde, ifølge OECD, oljekrisen av 1979-80 først og fremst fått virkning for inflasjonstakten innen OECD-området, og på betalingsbalansene, mens den forventete økonomiske nedgangsperioden med fallende produksjon, etc., hadde latt vente på seg. Innen OECD simulerte man med hjelp av økonomiske modeller og datamaskiner virkningen av prisstigningen på olje i perioden 1979-80 for OECD-området set under ett, og resultatet var at den kumulative virkningen av prisstigningen ville føre til at den totale produksjon av varer og tjenester i 1981 ville være 5,5% lavere enn hva den ville ha vært med stabile oljepriser. Det var således ikke tvil om at prisstigningen på olje hadde konsekvenser for den økonomiske vekst.

Om nedgangsperioden lot vente på seg i 1980 vet vi nu at 1981 og 1982 ledet verdensøkonomien inn i den verste økonomiske nedgangsperiode siden depresjonen i 1930-årene. For første gang i etterkrigstiden ble faktisk betegnelsen «depresjon» antydning som mer dekkende enn «recession», selv om dette selvsagt også må vurderes i lys av den politiske debatt om bruk av økonomiske virkemidler. Når det gjelder nedgangen i den amerikanske økonomi slår OECD fast at «oljesjokket» fra 1979-80 hadde en sterk men avtagende virkning i treårsperioden 1980-82.⁴

Som konklusjon kan vi derfor slå fast at jo, prisøkningen på olje i 1979-80 hadde betydelig negativ virkning på amerikansk økonomi, men at andre faktorer også spilte inn. Mens «oljesjokkene» i 1973-74 og 1979-80 var av omtrent lik styrke hva den negative virkning på OECD-landene angikk (begge representerte en forverring av OECD-områdets «terms of trade» med tilsvarende 2% av områdets totale BNP), så var imidlertid utgangspunktet langt svakere i 1979-80, med langt lavere økonomiske vekstrater sammenlignet med tidlig på 1970-tallet og langt høyere arbeidsledighet, inflasjon, osv. For USA's vedkommende var dessuten det politiske bildet vesentlig anderledes, med en ny president som tiltrådte i januar 1981 med et økonomisk program som bl.a. baserte seg på utgangspunktet at «big government» var selve problemet i amerikansk økonomi. Dette fikk selvsagt direkte virkning for den politikk som ble trukket opp som et svar på de økonomiske problemer.

Reagans økonomiske program

President Reagan har ikke nølt med å påpeke at problemene i amerikansk økonomi, dvs. de problemer han «arvet», var resultatet av «år etter år» med en økonomisk politikk som forsøkte å løse landets problemer ved hjelp av økning av de offentlige utgifter. Resultatet av denne politikken hadde vært en katastrofal infla-

sjonsrate, øket offentlig byråkrati, misbruk av skattebetalernes penger, og redusert effektivitet og kvalitet i den private sektor. Som rimelig er var det særlig Carter Administrasjonen som fikk gjennomgå, samt en annen demokrat, Lyndon B. Johnsons "Great Society" fra 1960-årene (forsøket på å bygge opp en amerikansk «velferdsstat» med omfattende sosiale programmer, føderal innsats på undervisningssektoren, osv.). Også tidligere republikanske administrasjoner fikk imidlertid sitt pass påskrevet (President Nixon og President Ford).

Når det gjelder de konkrete problemer som Ronald Reagan på sett og vis hadde rett i at han «arvet», vil de viktigste strukturelle problemer i amerikansk økonomi bli omtalt litt senere i denne artikkelen. Det vil videre føre for langt her å skulle vurdere hvorvidt Carter Administrasjonens økonomiske politikk var konstruktiv eller mislykket. Hva vi kan merke oss er imidlertid at betydningen av 1970-årenes «oljesjokk» vanligvis glimret med sitt fravær i Ronald Reagans fremstilling av problemene i USA's økonomi, og det har ikke falt ham inn å knytte USA's økonomiske problemer i 1970-årene sammen med Vietnam-krigens konsekvenser for den amerikanske innenriksøkonomi.⁵

En kritisk vurdering av Reagan Administrasjonens hånd om USA's økonomiske politikk er selvsagt langt enklere enn å skulle fremlegge et konstruktivt alternativ. Som nevnt «arvet» Ronald Reagan en rekke problemer, bl.a. et føderalt budsjett som tilsynelatende vokste eksponensielt og uten styring.⁶ Videre hadde virkningen av «oljesjokket» fra 1979-80 slått til for fullt da han tok over som president. På denne bakgrunn er det for enkelt å legge all skyld for det som har skjedd siden 1981 på Ronald Reagans skuldre. Likevel er det klart at «Reaganomics» ikke akkurat virket som en motkonjunkturpolitikk – «medkonjunktur» er snarere den mest treffende karakteristik – og resultatet var en økonomisk nedgang som gikk langt dypere enn hva den ellers ventelig ville ha gjort.

President Reagans målsettninger og virkemidler

Hovedmålsettingene i Reagan Administrasjonens økonomiske program var, kort oppsummert, å bryte den inflasjonsspiral som USA befant seg i, å saldere det føderale budsjett, å stanse veksten i de offentlige utgifter, å redusere de føderale myndigheters totale rolle i nasjonaløkonomien, og å stimulere den private sektor til ny vekst og dynamikk. Oppskriften var en blanding av restriktiv finanspolitikk (nedskjæringer i budsjettet), streng kontroll av pengemengden ("monetarisme"), og stimulans av økonomien med påfølgende økonomisk vekst gjennom tiltak på «tilbudssiden» istedenfor «efterspørselssiden» (bl.a. investeringsrettede skattelettelser). Det siste er hva som menes med "supply side economics". Målsettingene ble søkt nådd gjennom:

- Nedskjæring av utgiftsrammen innen alle ikke-militære sektorer av det føderale budsjett, særlig ved å eliminere såkalt offentlig sløsing, bedrageri og misbruk ("waste, fraud and abuse"). I praksis viste det seg imidlertid vanskelig å kutte særlig mer enn utgiftsveksten.
- Avvikling av føderale handlingsprogrammer på et stort antall sektorer, i første rekke innen helsestell, trygdeytelser og sosiale hjelpeprogrammer, og undervis-

ningssektoren. Poster skulle slås sammen, skjæres ned, og overføres delstatene som føderale «block grants», slik at delstatene fikk styringen over bruken av midlene selv. Gjennom forslaget om «The New Federalism» ble to målsettinger kombinert: de føderale myndigheters rolle skulle reduseres og de offentlige myndigheters totale rolle skulle reduseres.

- Streng kontroll med veksten i pengemengden for å få inflasjonen under kontroll. Her har det uavhengige Federal Reserve Board den direkte styringen, og dets formann, Paul Volcker, fortsatte den stramme linjen som var blitt begynt under President Carter i 1979 og som var medvirkende til hva Vest-Tysklands kansler, Helmut Schmidt, kalte «det høyeste rentenivå siden Jesus Kristus».
- Avvikling av byråkrati, offentlige reguleringer og kontroll, bl.a. miljøvernkrav som var «marginale» eller «klart produktivitetshindrende» og kostet industrien store summer (f.eks. «Clean Air Act»). Blant det «byråkrati» som skulle skjæres ned var det føderale forbrukervern og rettshjelpapparat, og to departementer som skulle «rasjonaliseres bort»: Energidepartementet og Undervisningsdepartementet.
- Investerings- og innsatsincentiver for privatpersoner såvel som for næringslivet gjennom redusert marginalsatt, skattelettelser, og mer fordelaktige avskrivningsregler. «Entreprenør-idealet» fra annen halvdel av det 19. århundre skulle igjen komme til heder og verdighet.

For selve gjennomføringen av dette programmet spilte Ronald Reagan personlig en nøkkelrolle, som «the great communicator». Problemet med inflasjonen og det høye rentenivået var først og fremst «psykologisk»: når investorer og industriledere ble overbevist om at inflasjonsspiralen ville bli knekket og ny dynamikk i økonomien igjen ville bli mulig gjennom «the magic of the market place» – og uten nye forstyrrende inngrep fra myndighetene – så ville investeringene skyte i været, ny virksomhet bli skapt, og basisen for en langvarig, ikke-inflatorisk og stabil vekst være lagt.

Om oppsummeringen ovenfor høres enkel og naiv ut så betyr det at fremstillingen er dekkende. Ronald Reagan hadde kullsviertro på «markedskreftene» og de «tradisjonelle» amerikanske verdier, normer og skaperevner. Dersom han kunne klare å overbevise Wall Street om at hans optimisme var riktig og at USA nå virkelig kunne «være seg selv» igjen, så ville en sneballeffekt av tiltakslyst, skaper-evne og nye investeringer bryte frem og skape ny vekst og dynamikk. Slik ble det hvertfall fremstilt politisk, og i Det hvite Hus trodde man vel på det også. Det var først da det var blitt bevist at det amerikanske næringsliv ikke lot seg rive med på den foreskrevne måten at den økonomiske oppskrift ble fremstilt på en annen måte. President Reagan gikk her fra skanse til skanse: Først var det Kongressens vedtak av hans økonomiske program som var det psykologisk avgjørende, så var det selve iverksettelsen av programmet, derefter at skattelettelsens fikk tid til å virke, og til slutt at man ikke kunne vente at problemer som det hadde tatt 10-15 år å skape lot seg løse «over natten».

Så langt det økonomiske program. President Reagan hadde imidlertid flere hovedmålsettinger enn de rent økonomiske: USA's militære styrke skulle økes og det drastisk! Forsvarsbudsjettet skulle øke fra 4,8% av BNP i 1980 til hele 7,8% av

BNP i 1988. Her var det ikke tale om å spare! Nasjonale sikkerhetshensyn og en styrket og mer pågående amerikansk lederrolle i verden kunne ikke underordnes kortsiktige budsjettensyn! De økonomiske begrensninger og faresignaler som klart lå i dagen etter «oljesjokket» i 1979-80 ble oversett eller feiet til side. Ideologi og optimisme telte mer enn realisme og forsiktighet. «Supply side economics» og skattelettelse var således ikke bare opphøyet til mål i seg selv, de var også en økonomisk begrunnelse for hvorfor enorme utgiftsøkninger på Pentagons budsjett var mulig! De store skattelettelsene ville nok redusere statens inntekter på kort sikt, men den påfølgende økonomiske vekst ville raskt dekke inn tapet gjennom økning i beskatningsgrunnlaget. At hele dette resonnementet var uprøvet i praksis spilte mindre rolle. Her var det tro som var det avgjørende. Enhver nøling fra Reagan Administrasjonens side ville skape usikkerhet, noe som igjen ville ødelegge de psykologiske forutsetninger for næringslivets investeringer. Derfor ble da også slagordet i 1982 «Stay the course!»

Møtet med virkeligheten

Resultatet av Reagan Administrasjonens økonomiske program kjenner vi: Ønsket om å bringe ned inflasjonen førte til et stramt kredittmarked og til et skyhøyt rentenivå. Skattelettelsene førte til en «boom» innen salget av ulike luksusartikler og til kortsiktige investeringer i pengeobligasjoner etc. på finansmarkedet, noe som ga langt høyere avkastning enn hva investeringer i industrien kunne tenkes å ville gjøre. Dette fenomenet, som nok var en stor skuffelse for Ronald Reagan, var forøvrig også et uttrykk for usikkerhet og en avventende holdning, dvs. for at Wall Street ikke trodde på «supply side» teorien.

Den generelle og forsterkede økonomiske nedgang førte til sterk økning i arbeidsløsheten og dermed også til kraftig økning i offentlige trygdeutbetalinger og i sosial nødhjelp. Den påfølgende reduksjon i skattegrunnlaget, kombinert med store skattelettelse, rekordhøye forsvarsutgifter, og de mange ikke-militære utgiftsposter som på ingen måte lot seg fjerne fra budsjettet (lovfestede programmer), førte til et føderalt budsjettunderskudd som var uhørt i fredstid. Paradoksalt nok bidro faktisk en lavere inflasjon enn ventet til denne underskuddseffekten, gjennom et lavere beskatningsgrunnlag. Myndighetenes behov for å dekke de enorme budsjettunderskudd med lånekapital opprettholdt det høye rentenivået og tiltrakk seg ledig kapital som dermed ikke ble tilgjengelig for nyinvesteringer. Finansieringen av det føderale budsjettunderskudd vil f.eks. absorbere ca. 80% av den innenlandske sparing i 1983, og forventningene om fortsatt store underskudd i årene som kommer er en faktor som bidrar til å opprettholde et høyt langsiktig rentenivå.⁷ Summa summarum ble resultatet en ond sirkel med selvforsterkende effekt. Derfor fikk man et redusert efterspørselsnivå, lavere økonomisk aktivitetsnivå og øket arbeidsledighet, kombinert med reduserte skatteinntekter, større sosiale utbetalinger og et øket budsjettunderskudd. Konklusjon: resultatet var en katastrofe for amerikansk økonomi.

Til tross for katastrofen er imidlertid ikke situasjonen uten ironi. Siden forsvarsutgiftene økte med mer enn de ikke-militære utgiftsposter lot seg skjære ned med, og siden USA's BNP (summen av de produserte varer og tjenester) falt med

1,8% i 1982 (det skarpeste fall på årsbasis siden 1946), så økte det føderale budsjettets andel av BNP for budsjettåret 1982-83 til hele 25,2%, det høyeste nivå siden Den annen Verdenskrig! Da Ronald Reagan overtok i 1981 var det føderale budsjettets andel av BNP 23%, og i følge de budsjett-tall som ble oversendt Kongressen i januar 1983 vil det først bli mulig å bringe det føderale budsjettets andel av BNP tilbake 23% i 1988! Til sammenligning kan vi merke at dette tallet lå på ca. 21% i 1970-årene. Sammenbruddet i «Reaganomics» kan neppe bli oppsummert på en mer overbevisende måte.

Ronald Reagans økonomiske hovedmålsettinger er kanskje riktige nok, hans valg av virkemidler viste seg åpenbart uheldig og lite tilpasset den økonomiske situasjon. En observasjon i denne sammenheng er imidlertid hvorvidt "supply side economics" var å betrakte som «virkemiddel» i det hele tatt. Som den ideologiske fanebærer for "The New Right" var Ronald Reagan innstilt på å anvende sine økonomiske dogmer uansett de økonomiske realiteter som USA stod stilt overfor. "Supply side economics" var derfor nærmest å betrakte som et mål i seg selv. Hva resultatet angår er den eneste suksess som Ronald Reagan kan påberope seg at inflasjonen er blitt brakt ned fra 12,4% i 1980 til 3,9% i 1982 (endring i USA's konsumprisindeks fra desember til desember).

Hva inflasjonen angår har imidlertid nedgangen mer å gjøre med Federal Reserve Board's restriktive pengepolitikk enn med "supply side economics". Med mer realistiske mål for inflasjonen enn konsumprisindeksen, som bl.a. er sterkt følsom overfor utviklingen av rentenivået, er nedgangen i inflasjonstakten heller ikke fullt så imponerende som tallene ovenfor: Målt etter «GNP deflator» er endringen i inflasjonen en nedgang fra 9,6% i 1981 til 6,2% i 1982.

En slik nedgang er likevel viktig nok. Prisen har imidlertid vært høy og det er fremdeles usikkert om nedgangen i inflasjonen skyldes at inflasjonsspiralen som sådan er blitt brutt eller om nedgangen primært er en konsekvens av den dype økonomiske bølgedal som landet befinner seg i samt av fallet i oljeprisene i 1982, ekstremt lave landbrukspriser, og billigere importpriser p.g.a. dollarens høye kurs.

Avslutningsvis kan vi merke oss at to års skuffelser og brutte forventninger ikke har vært uten konsekvenser for Ronald Reagans økonomiske program. Hans "State of the Union" tale i Kongressen i januar 1983 markerte således en sterkt dempet ideologi og var en appell om samarbeide over partigrensene og mellom presidenten og Kongressen. Hans uttalelsen om at "We who are in government must take the lead in restoring the economy" ble møtt med stående applaus fra demokratene og med frustrerte og til dels rasende utbrudd om «forræderi» fra den ideologiske høyrefløy. Hva som er endret retorikk og hva som er vilje til en endret politikk er det imidlertid for tidlig å si noe om. Den kategoriske avvisning av forslaget om å oppheve den siste runden av skattelettelser som skal tre i kraft i juli 1983 kan imidlertid tyde på at evnen eller viljen til å føre en ny politikk er begrenset, til tross for forslaget om en "Standby Tax" som eventuelt skal tre i kraft i 1986 dersom budsjettunderskuddet da fortsatt er uakseptabelt høyt (dvs. mer enn 2,5% av BNP; tallet for 1983 er hele 6,5%!).

Det økende politiske press for en drastisk endring i den økonomiske politikk kom imidlertid klart til syne i en to-siders appell til presidenten og Kongressen i en rekke amerikanske aviser like før President Reagans "State of the Union" tale.⁸

Blant initiativtagerne var USA's finansministre fra årene 1961-68, 1970-72, og 1974-79, dvs. 17 av de siste 23 år! Underskriverne – en hel side – bestod av en liste over USA's politiske og økonomiske elite som man knapt noen gang har sett maken til. Innledningen kunne ikke ha vært en mer drepande dom over «Reaganomics»:

The federal budget is now out of control. It is primed to generate immense deficits, year after year, for decades ahead – deficits far larger than any in our history. This fiscal course is senseless. It threatens to lock the economy in stagnation for the remainder of this century. Massive deficits would absorb savings urgently needed for investment in plant and equipment, infrastructure and R&D. Productivity would sag and inflation resurface. Interest-sensitive industries would be smothered and export would dwindle. The result would be a period of gradual decline, punctuated by high unemployment and social conflict and culminating in an America that is permanently poorer and weaker.

Oppropet fortsatte så med en punktvis beskrivelse av hva problemene bestod av og av hva som måtte gjøres. Det er vel verdt å merke seg at det store antall underskrivere som representerte USA's storindustri her foreslo økonomiske løsninger som klart brøt med «Reaganomics».

Strukturelle problemer i amerikansk økonomi

Det amerikanske samfunn er uhyre komplisert og broget, og denne realitet reflekteres selvsagt i økonomien. Visse hovedtrekk karakteriserer likevel amerikansk økonomi på et generelt plan, og det er et lite utvalg av slike trekk vi skal se nærmere på her.

Privat konsum versus investeringer

Amerikansk økonomi kan raskt settes i perspektiv ved å se på hvordan landets BNP fordeler seg på visse hovedposter sammenlignet med andre land. For det første er den andel av BNP som går til privat konsum langt høyere enn for de vest-europeiske land sett under ett (64-65% i perioden 1976-79, sammenlignet med jevnt over 54-60% i Vest-Europa). Det offentlige konsums andel av BNP er litt lavere enn i de nord-europeiske velferssamfunn men ligger forøvrig omtrent midt på det europeiske gjennomsnittsnivået (17-19% i slutten av 1970-årene). Investeringsnivået derimot (investeringer i fast kapital, både private og offentlige) ligger klart lavere enn i de fleste vest-europeiske land (16-19% av BNP i slutten av 1970-årene, sammenlignet med godt over 20% for de fleste vest-europeiske land).⁹ Det følger av disse fakta at sammenlignet med europeiske land med samme BNP per innbygger som USA, så vil den amerikanske gjennomsnittsforbruker likevel ha flere penger å rutte med. Imidlertid er samtidig spareraten i prosent av BNP langt lavere i USA enn i andre industriland (ca. 6,5% av BNP i 1982), og av dette følger at USA er og blir masseforbrukslandet fremfor noe annet. Samtidig kan man merke seg at inntektsfordelingen er mer ulik i USA enn i de fleste vest-europeiske

land, med et vesentlig antall meget rike mennesker og med ca. 11,6% av den amerikanske befolkning med inntekter som ligger under den offisielle fattigdomsgrensen. Over 21 millioner amerikanere kvalifiserer f.eks. for "Food Stamps" eller matkuponger.

Middelklassen er og blir imidlertid Amerikas økonomiske og politiske hjerte. Kynisk eller ikke: de rike klarer seg alltid og de fattiges politiske gjennomslagskraft er sterkt begrenset, ikke minst p.g.a. meget lav valgdeltagelse og fordi det er en betydelig grad av overlapping mellom fattigdom og tilhørighet til minoritetsgrupper som i utgangspunktet står svakt i det politiske liv. Sett fra en økonomisk synsvinkel er de fattige relativt uinteressante som forbrukere, gitt deres begrensede kjøpekraft. Resultatet er at det først er når den amerikanske middelklassens økonomiske interesser blir truet at de politiske ringvirkninger antar dimensjoner som enhver amerikansk politiker vil være lydhør overfor.

I de siste 10-20 år har investeringsnivået i USA vært for lavt.¹⁰ Investeringene fra 1950- og 1960-årene bar frem en produktivitet og en produksjonskapasitet som skapte grunnlaget for verdens dengang høyeste materielle levestandard. «Middelklasse-Amerika» ble skapt, en ny livsstil oppstod i masseforbrukets nye og vidstrakte villastrøk – «Suburbia», og den «amerikanske drøm» (eget hus, mer enn en bil, college-utdannelse for barna) ble realisert eller ble sett som innen rekkevidde av gjennomsnitts-amerikaneren, inkludert store grupper av "blue collar" lønnstagerne.

1970-årenes inflasjon og reduserte økonomiske vekst truet gjennomsnittsamerikanerens levestandard. Den politiske reaksjon, som i stor grad var «populistisk», bidrog til valget av såvel Jimmy Carter som Ronald Reagan i henholdsvis 1976 og 1980. Selvsagt var det flere faktorer som her gjorde sin politiske virkning gjeldende, men ønsket om å beskytte den materielle levestandard var avgjort til stede, ikke minst ved 1980-valgene der bl.a. skattenivået, inflasjonen, og "big governments" pengesluk var sentrale temaer.

Ronald Reagan hadde så avgjort rett i at investeringsnivået i amerikansk industri måtte opp, dersom landet skulle klare å skape en ny basis for økonomisk vekst. Det strukturelle problemet som man her står stilt overfor er imidlertid at med lave til moderate økonomiske vekstrater krever dette en omfordeling av ressursene i det amerikanske samfunnet: lavere privat forbruk og høyere investeringer. Et hovedproblem i amerikansk økonomi er således at det private forbruk må ned i relasjon til BNP. Hvorvidt dette skjer via privat sparing på det personlige plan, privat sparing på bedriftsplanet (dvs. gjennom reduserte lønninger), eller via offentlig sparing (dvs. gjennom høyere skatter) er mindre vesentlig. Det problematiske er at uansett må det amerikanske forbruksmønstret eller "way of life" endres, sammen med forventningene om at alt kan bli som før.¹¹

Det var imidlertid som en reaksjon mot slike endringer, og med utgangspunkt i et ønske som "Restore the American Dream", at «populismen» i den amerikanske middelklasse fant Ronald Reagans økonomiske program og politiske vyer tiltrekkende. Trenden i USA i de senere år har gått mot mer egoistiske holdninger som delvis sammenfaller med den tradisjonelle amerikanske «klar deg selv» individualismen.¹² Den sterkeste reaksjon mot «Reaganomics» kom dermed ikke som en følge av at USA's fattige har fått enda vanskeligere levevilkår, men av at

middelklasseamerikanerens materielle velferd og levestandard ble truet av massearbeidsløshet og sviktende inntekter. Dette betyr selvsagt ikke at alle amerikanere mangler «sosial samvittighet», kun at den gruppe som innen "The New Right" foraktelig kalles "bleeding heart liberals" synes å befinne seg i et klart mindretall.

Infrastruktur og manglende offentlig planlegging

Problemet med USA's lave investeringsnivå griper imidlertid langt dypere enn industri og næringsliv. Store deler av USA's infrastruktur er nedslitt og trenger sårt til reparasjon, vedlikehold eller utskiftning. Mens en vest-europeer som kom til USA i midten av 1960-årene så et moderne «fremtidssamfunn», er det forfallet og den åpenbare stagnasjon i de offentlige investeringer som slår en i øynene i dag. De store korporasjoners glasspalasser bare aksentuerer inntrykket av offentlig fattigdom. Og situasjonen forverrer seg raskt. Store deler av USA's veier og broer, de store byenes vann- og kloakksystemer, vannveier med sluser, damanlegg, havneanlegg, offentlige transportsystemer og jernbanene, er i ferd med å nå eller har allerede nådd aldersgrensen. Anslagene over hva det vil koste å utbedre eller fornye denne infrastrukturen gir astronomiske tall: det dreier seg om beløp som overstiger hele USA's nåværende BNP (\$ 3.000.000.000.000!) Med en offentlig investeringsrate til ulike infrastrukturprogrammer på 10% av BNP ville det følgelig ta i det minste 10 år å komme ajour.

Årsaken bak denne uansvarlige nedsliting av USA's infrastruktur er å finne i et annet av landets hovedproblemer: mangel på evne eller vilje til langsiktig offentlig planlegging. USA's i seg selv imponerende «Interstate» ekspressveinett på ca. 70.000 km. ble f.eks. opprinnelig lansert under President Eisenhower, og byggeprogrammet er nu på det nærmeste avsluttet. Den anslåtte gjennomsnittlige levetid for disse ekspressveier, som i hovedsak har veidekke av betong, er imidlertid 20 år, og med manglende vedlikehold og fornyelse gjennom en årrekke er det tusener av kilometer "Interstate" som nå bokstavelig talt er i ferd med å falle fra hverandre. Fenomenet "pothole" (hull i veibanen) er blitt en nær og lite elsket bekjent av enhver amerikansk bileier. Av USA's over en halv million broer er, ifølge The Federal Highway Administration, ca. halvparten "structurally deficient" eller "functionally obsolete".¹³ USA har, kort sagt, «levet over evne» i en årrekke og ikke evnet eller villet den langsiktige offentlige planlegging og bruk av ressurser som på årsbasis kunne vedlikeholde og fornye landets infrastruktur. Det sier seg selv at kollisjonen mellom «populistiske» holdninger om at "big government" er «en del av problemet» og de krav til offentlig innsats som en fornyelse av landets infrastruktur nå krever, er total.

Deindustrialisering og økonomisk tyngdepunkt

Andre strukturproblemer i amerikansk økonomi bør også nevnes. Den fallende produktivitetsveksten henger delvis sammen med det lave investeringsnivået og delvis sammen med problemer innen det amerikanske utdannelsessystemet.¹⁴ Kombinasjonen av et meget høyt lønnsnivå, fokus på kortsiktig driftsoverskudd istedenfor langsiktig industripolitikk, manglende nyinvesteringer og øket konkur-

ranse fra utlandet, har gitt en rekke tradisjonelle industrier som f.eks. bilindustri og stålindustri en knekk de nå har vanskelig for å komme ut av på egen hånd. Resultatet er ulike former for importkvoter for å beskytte de amerikanske produsenters stilling på hjemmemarkedet og statsinngrep for å redde konkursrammete selskaper som f.eks. Chrysler fra likvidasjon. De strukturendringer som det siste tiåret har påtvunget USA's «tradisjonelle» tungindustrier har imidlertid gitt dem sterkt nedjustert produksjonskapasitet i forhold til deres «storhetstid».

Her deler forøvrig USA skjebne med bl.a. Vest-Europa. Det fenomenet vi her står stilt overfor er globalt: de vestlige industriland kan ikke opprettholde store deler av tradisjonell tungindustri i konkurranse med først Japan og nå de «nye industriland» i den tredje verden. USA's andel av verdens stålproduksjon er således gått ned fra 50% i slutten av 1940-årene og til ca. 12% i dag, dvs. at det knapt har vært vekst i produksjoner i det hele tatt. Bilindustrien er i ferd med å gå samme vej, forøvrig godt hjulpet av kortsiktige bedriftsledere og slurvete amerikanske bilarbeidere i 1970-årene. Det er symptomatisk for amerikansk bilindustri i dag at kvalitetsstandarden nå settes av importerte merker.

Flere strukturendringer i det amerikanske samfunnet står også sentralt. Samtidig med «deindustrialiseringen» av USA's tradisjonelle industristater i nord-øst har det skjedd en økonomisk «boom» i statene i syd-vest – det såkalte «Sun Belt». Det finnes mange årsaker bak dette fenomenet, bl.a. olje og gass forekomster, tilgang på billig arbeidskraft gjennom underbetaling av ulovlige mexicanske innvandrere, mindre strenge offentlige reguleringer, og etablering av ny industri basert på høyteknologi istedenfor lokal tilgang på råstoffer. Det siste forholdet gjør det nemlig mulig å lokalisere ny virksomhet i henhold til kriterier som f.eks. et behagelig klima.

Folkeflyttingen innen USA i løpet av 1970-årene har således vært enorm, fordi folk har søkt arbeide der det fantes og fordi «solstatene» har et mer behagelig klima enn hva man finner lenger nord. Resultatet er at mer enn USA's økonomiske tyngdepunkt har forskjøvet seg: ved valgene i 1982 ble for første gang i USA's historie flertallet av medlemmene av Representantenes Hus valgt fra områder vest for Mississippi. Geografisk region og politisk utsyn henger nøye sammen i USA. Virkningene av denne politisk-økonomiske tyngdeforskyvning innen USA vil ventelig bli forsterket i 1980-årene.¹⁵

Amerikansk landbruk

Strukturproblemet i amerikansk landbruk bør også nevnes. Til tross for den meget lave andel som primærnæringene utgjør i forhold til den totale sysselsetting i USA, så representerer landbrukseksporten ca. 40% av den totale amerikanske eksport, og landbruket gir råstoffbasis for en betydelig del av amerikansk industri. Dagens krise i amerikansk landbruk har dessuten først og fremst virkning for visse deler av USA, og resultatet er regionale akutte kriser.

Strukturproblemet kan kort oppsummeres som følger: Kombinasjonen av naturlige fordeler, ekstrem mekanisering, strukturrasjonalisering, og en rekke gode avlingsår, samt offentlige støtteordninger som til tross for USA's kritikk av EF's landbrukspolitik også er betydelige i USA, har ført til nærmest kronisk overpro-

duksjon og til fallende priser. Den økende krise i landbruket de siste par år henger forøvrig også sammen med at USA's kapitalintensive landbruk var sårbart overfor den ekstreme hevingen av rentenivået, noe som har ført til en gjeldskrise som man må tilbake til 1930-årene for å finne maken til.

Et grunnleggende faktum som er uavhengig av dette er imidlertid at det amerikanske landbruket er blitt nærmest totalt avhengig av å eksportere! USA's stadig økende landbrukseksport bl.a. til Vest-Europa, har likevel ikke klart å holde følge med økningen i produksjonen. I 1982 gikk dessuten USA's eksport av landbruksprodukter ned for første gang på 13 år, og nedgangen i 1983 forventes å bli hele 4%. Delvis er dette en konsekvens av redusert efterspørsel som igjen har sin årsak i nedgangen i verdensøkonomien, men bak stagnasjonen og nedgangen i USA's landbrukseksport finner vi, foruten den negative virkning av dollarens høye verdi, et mer konkurransepreget verdensmarked.

Igjen må mangelen på langsiktig offentlig planlegging i USA trekkes inn som en forklaringsfaktor på hvorfor dagens struktur i amerikansk landbruk faktisk avhenger av eksportmarkeder som kanskje ikke finnes. USA har ingen helhetlig nasjonal landbrukspolitikk. Med dagens politiske stemning innen USA er det dessuten ikke tvil om at resultatet av strukturkrisen i amerikansk landbruk neppe vil bli øket krav om offentlig planlegging men et sterkt politisk press på de amerikanske myndigheter om tiltak som kan gi amerikanske produsenter øket tilgang til utenlandske markeder. Et slikt press eksisterer allerede og de politiske virkninger begynner å gjøre seg gjeldende.¹⁶

Undervisningssektoren

Et siste og mer generelt «strukturproblem» for amerikansk økonomi og fremtidige evne til omstilling og ny økonomisk vekst gjelder undervisningssektoren. I 1970-årene har antallet utdannede ingeniører i USA gått sterkt ned, og det samme gjelder universitetsutdannede lærere for den videregående skole innen fag som matematikk, fysikk og kjemi. Resultatet er allerede blitt en markant svikt i utdannelseskapasiteten innen realfag og teknologiske fag, noe som igjen har virkning på kvaliteten og bakgrunnskunnskapene for arbeidssøkende unge amerikanere. Det nasjonale i dette problemet er at de sektorer innen amerikansk økonomi som kan forespeile seg sterke vekstmuligheter i 1980-årene risikerer å mangle den tilgang på faglært og kvalifisert arbeidskraft som vil være nødvendig for å realisere disse mulighetene. Et problem i denne sammenheng er at den «sivile» industri ikke nødvendigvis vil være i stand til å konkurrere med den «militære» industri om begrensede menneskelige ressurser. Erfaringsmessig er det amerikanske forsvaret villig til å betale hva det skulle være for å sikre seg nye våpensystemer som, uansett hva Pentagon liker å hevde, er blitt utviklet av toppkvalifisert arbeidskraft som dermed ikke har vært tilgjengelig for den «sivile» industri. Til tross for en viss ringvirkning av ny militær teknologi for andre deler av amerikansk industri kan det derfor ikke være tvil om at USA's nåværende utdannelseskapasitet innen teknologiske fag og realfag vil representere en bremse for landets økonomiske vekst.¹⁷

Et annet hovedproblem i det amerikanske undervisningssystemet gjelder frem-

medsprog og studier om internasjonale forhold. Som President Carters kommisjon på dette felt konkluderte: ¹⁸

America's scandalous incompetence in foreign languages also explain our dangerously inadequate understanding of world affairs. (s. 7)

The Commission's recommendations are intended to initiate the actions required to reverse a dangerous drift in American foreign language and international studies competence. (s. 10)

Hva uvitenhet om internasjonale forhold angår, og de potensielle virkninger for USA's allierte av en amerikansk politikk som i meget stor grad er lydhør overfor den hjemlige (og ofte uinformerte) opinion, så skal ikke dette aspektet diskuteres nærmere her. Mangelen på sprogkunnskaper har imidlertid en konkret og direkte økonomisk virkning: hvordan skal amerikanske selskaper kunne konkurrere effektivt på utenlandske markeder uten medarbeidere som er i stand til å sette seg skikkelig inn i de lokale forhold? Sprogkunnskaper er og blir en nøkkel i så henseende. Som et eksempel på hva dette forholdet betyr i praksis kan det nevnes at mens «bedriften» Japan har ca. 20.000 engelsk sprogkyndige japanere i USA, med fremme av japansk eksport som hovedoppgave, så er det kun ca. 900 amerikanere i Japan i tilsvarende stillinger, og bare et fåtall av dem kan japansk! ¹⁹ Hva er så det viktigste problemet: japanernes uvilje overfor importvarer eller amerikanernes manglende evne til å eksportere?

Hva vil så bli gjort i USA på undervisningssektoren, et felt innen et lands økonomiske system som jo er å betrakte som investering i «kunnskapskapital»? De siste års politikk er neppe å betrakte som konstruktiv. Reagan Administrasjonen har ikke bare unnlatt å følge opp de forslag som President Carters kommisjon foreslo, men de føderale programmer som eksisterte er blitt sterkt beskåret eller eliminert. Det faktum at Undervisningsdepartementet i Washington skal nedlegges, dersom President Reagan får det som han vil i Kongressen, skulle i et nøtteskall illustrere at langsiktig planlegging heller ikke står høyt i kurs på denne sektoren i dagens USA.

USA's «åpne» økonomi

Til slutt skal vi bare kort slå fast en strukturendring i amerikansk økonomi som allerede har funnet sted. Tradisjonelt var USA å betrakte som et «lukket» økonomisk system, med en eksportandel i forhold til BNP på kun 4-5%. I løbet av 1970-årene er imidlertid dette nivået blitt mer enn fordoblet (ca. 10% i 1982), og eksport såvel som import er i dag blitt livsviktige elementer i amerikansk økonomi. Nesten hver femte arbeidsplass er i dag knyttet til utenrikssektoren! USA er med andre ord blitt avhengig av verdenshandelen, og dette representerer på mange måter noe nytt.

Vi kan samtidig merke oss en nærmest kronisk negativ amerikansk handelsbalance med utlandet. Utenriksregnskapet (betalingsbalansen) har imidlertid for det meste vist et overskudd, p.g.a. en positiv balanse for de tjenesteytende næringer samt store inntekter fra investeringer i utlandet. I 1982 opplevde man likevel et

betalingsunderskudd på \$ 8,1 milliarder, og utsiktene for 1983, iflg. Commerce Department, er et underskudd på mer enn \$ 20 milliarder.

Et problem i den sammenheng er at det fremdeles finnes et stort antall amerikanere som enten ikke har forstatt hva som har skjedd eller som lengter tilbake til et USA som er «uavhengig» av omverdenen. Det «nostalgiske» element i dette kan man godt merke seg, for det er i tråd med den politiske bølgen som ga Ronald Reagan en klar seier ved presidentvalget i 1980. Likevel synes det fånnytt å tro at tiden kan skrues tilbake. USA er, først og fremst som en konsekvens av den politikken landet selv har stått for i en årrekke, blitt et integrert medlem av verdenshandelen. De siste års tilbakeslag for USA på verdensmarkedet, både innen eksport av landbruks- og industriprodukter (kfr. virkningen av den høye dollarkursen), samt en stadig økende konkurranse fra stadig flere importerte produkter på USA's eget hjemmemarked, har imidlertid avfødt en endret amerikansk holdning til internasjonal handel. Et viktig aspekt ved denne holdningsendring er det nasjonalistiske element: istedenfor generelle prinsipper om frihandel og komparative økonomiske fortrinn er det nå mer på mote å snakke om å beskytte eller fremme USA's interesser. «Fair Trade» fremstilles nå som noe ganske annet enn «Free Trade»!²⁰

Nå er ikke en viss grad av dobbelhet i amerikansk handelspolitikk noe nytt, noe USA forøvrig ikke er alene om. USA har tradisjonelt vært et land med høye tollsatser på f.eks. industrivarer, hatt et utall av restriksjoner på importen av landbruksprodukter, og forøvrig hatt en rekke lovbestemmelser som på ingen måte har vært i tråd med liberalistiske markedsprinsipper. Samtidig har USA hevet det frie markeds fane, særlig når amerikanske produsenter eller selskaper har stått i en gunstig posisjon til å dominere verdensmarkedet. Ikke minst på grunn av utviklingen av frihandel innen Vest-Europa (EF og EFTA) har imidlertid USA vært tvunget til å gå inn for drastiske reduksjoner av tollsatser og andre handelshindringer i GATT regi (Kennedy-runden og Tokyo-runden), og resultatet av dette, samt USA's store oljeforbruk, har vært øket avhengighet av eksport og import (importandelen av det totale oljeforbruket har dog gått ned i løpet av de siste fem år).

Med de senere års økonomiske krise, og den vanskelige situasjonen på verdensmarkedet – der USA ikke nødvendigvis står blant de sterkeste konkurransemessig, synes det imidlertid som om en rekke nye «teser» om verdenshandelen har fått en sterk politisk basis å stå på. Den kanskje viktigste av disse «sannheter» er at USA's økonomiske problemer i stor grad skyldes «unfair» behandling av amerikansk eksport i utlandet, diskriminering av USA, andre lands «dumping» av overskuddsproduksjon – skapt ved hjelp av statlige subsidier – på verdensmarkedet, og forøvrig andre uhumskheter og restriksjoner som kløktige utlendinger, ikke minst japanerne, har ønsket ut for å holde amerikanske produkter ute. Sammen med krav om øket beskyttelse av amerikansk produksjon i form av ulike proteksjonistiske tiltak er den politiske konsekvens av dette krav om «likebehandling» i form av støtte for amerikansk eksport. Kravet om «reciprocity» i handelen med Japan er f.eks. blitt begrunnet med USA's kroniske handelsunderskudd med Japan. Kravet er her øket tilgang for amerikanske produkter på det japanske marked, slik at handelsforholdet blir mer balansert. Alternativet og riset bak

speilet er selvsagt å begrense Japans tilgang til å selge fritt på det amerikanske marked. Av klart forståelige årsaker har «reciprocity» prinsippet imidlertid ikke blitt hevdet overfor EF, f.eks. på landbrukssektoren. Kort oppsummert er det åpenbart at ulike produsentinteresser og sektorer innen amerikansk økonomi står klart mot hverandre når det gjelder hvilke prinsipper USA skal legge seg på i sin handelspolitikk. Et viktig fellestrekk synes imidlertid å dominere: det er ikke de ulike prinsippers «egenverdi» som legges til grunn i debatten men hvordan ulike prinsipper kan fremme USA's økonomiske interesser. Igjen, dette gjør ikke nødvendigvis USA forskjellig fra mange andre land, men det representerer et trekk i en utvikling der det i økende grad blir nødvendig å betrakte USA som et «ordinært» land. Det oppstår imidlertid lett problemer når amerikanerne selv insisterer på å bli betraktet som en «ledernasjon» som har ansvar for «helheten» i det internasjonale system, til tross for at man i økende grad blander sammen egne nasjonale interesser og eventuelle internasjonale fellesinteresser.

Forholdet til Vest-Europa

Til slutt i denne artikkelen skal de potensielle og til dels faktiske konsekvenser av utviklingen av amerikansk økonomi, for USA's forhold til Vest-Europa, diskuteres særskilt. Det spesifikke økonomiske konkurranseforholdet mellom USA og Vest-Europa tas opp i en egen artikkel i dette nummeret av *POLITICA* og skal ikke behandles nærmere her. Dermed blir denne fremstillingen begrenset til de politiske virkninger av de økonomiske realiteter som er blitt beskrevet ovenfor.

For å oppsummere enkelte tidligere punkter er det av stor betydning for Vest-Europas evne til å komme ut av den dype økonomiske bølgedal som man nå er nede i at den amerikanske økonomi viser ny vekst og dynamikk i 1983. Selv om «lokomotiv-teorien» neppe er fullt dekkende i seg selv vil smitte-effekten fra en økonomisk oppgang i USA ha en klart positiv virkning i Europa. Det synes også temmelig åpenbart at hva enn de ulike vest-europeiske regjeringer måtte mene om «Reaganomics» så er ønsket om en økonomisk oppgang langt sterkere enn eventuelle politisk-ideologiske ønsker om å se Reagans økonomiske program avskrevet som dødfødt en gang for alle. I den forstand er det uinteressant hvordan USA's økonomiske oppsving kommer i stand, så lenge de amerikanske virkemidler ikke medfører direkte negative konsekvenser for Europa, som en sidevirkning.

Dette setter straks det amerikanske rentenivået og dollarens stilling i fokus. Dersom et stort og kronisk amerikansk budsjettunderskudd ikke hadde betydning for rentenivået i USA og dermed for rentenivået i Vest-Europa og for dollarens stilling i forhold til de vest-europeiske valutaer, ville et slikt budsjettunderskudd bli å betrakte som et rent indre amerikansk anliggende. Det motsatte er imidlertid tilfellet. Dermed er det både rimelig og naturlig at USA's europeiske allierte har påpekt meget klart i Washington at langt mer omfattende hensyn enn de rent innenrikspolitiske må tillates å veie tungt i den amerikanske budsjettdebatt. Man kan med full rett hevde at dersom resultatet av USA's økonomiske politikk – eller en manglende vilje til å føre en aktiv politikk, f.eks. på valutasektoren – i realiteten medfører en svekkelse av de allierte lands økonomier, så vil Vest-Europas evne til å bære dagens forsvarsbyrder, og til å øke dem i årene fremover, bli klart

skadelidende.

De europeiske regjeringer har, med andre ord, både rett og plikt til å påpeke de bredere sammenhenger som USA's økonomiske politikk burde ta hensyn til. Det er en naturlig konsekvens av gjensidig avhengighet eller «interdependence» og burde være selvsagt når den amerikanske dollaren i tillegg er den viktigste internasjonale reservevalutaen. Når USA avviser eller neglisjerer slike hensyn oppfordrer man i realiteten bare europeerne til å redusere sin sårbarhet eller avhengighet. Etableringen av EMS (det europeiske monetære system) var f.eks. nettopp et slikt tiltak. Problemet er imidlertid at europeiske tiltak for å skjerme seg mot virkningene av amerikansk politikk lett blir oppfattet som «anti-amerikanske» utspill fra «utakknemlige» europeere, eller i det minste som europeisk politikk med brodd mot USA.

Erfaringene i Europa de siste 3-4 år synes å være entydige hva sideeffektene av USA's økonomiske politikk angår: virkningene for Europa har vært overveiende av negativ art. USA's ekstremt høye rentenivå trakk kapital ut av Europa og over til USA. Resultatet var mindre ledig investeringskapital hos USA's allierte, et ekstremt høyt rentenivå også i Europa, som en konsekvens av nødvendigheten av å hindre kapitalflukt, jordskjelvliggende endringer på valutamarkedene, og sterk nedgang i det økonomiske aktivitetsnivået. I tillegg kom nok et «prissjokk» på importert råolje som USA selv unnslopp virkningen av: Den gjennomsnittlige økning av dollarens verdi i forhold til de europeiske valutaer fra januar 1981 (da Reagan tiltrådte) og til desember 1982 var på hele 31%! For de europeiske importland av olje representerte dette en tilsvarende prisstigning, siden den internasjonale oljepris er fastsatt i amerikanske dollars. Den bedre konkurransesige stilling som dollarkursen ga europeiske produsenter på verdensmarkedet var ikke i stand til å oppveie de negative virkninger av den amerikanske politikk, først og fremst p.g.a. en svekket verdenshandel.

Selvsagt ble disse forhold og sammenhenger påpekt fra de europeiske lands side, og en regjeringsstjef som Helmut Schmidt ble ikke akkurat populær på det i Washington. Det man bør merke seg her er at den amerikanske regjering ikke ville ta de nødvendige skritt for å avhjelpe situasjonen, f.eks. ved aktive inngrep for å stabilisere dollarens verdi. Det er mange årsaker til dette men ett aspekt er det likevel vanskelig å komme forbi: USA var enten ikke interessert i, eller så seg ikke i stand til å ta Vest-Europas interesser i betraktning. Det må i den sammenheng nevnes at betydelige politiske grupper innen USA betrakter «manipulering av valutamarkedet» som ren «sosialisme». Slike ideologiske kjepphester, kombinert med en tildels fiendtlig holdning overfor de (eventuelt «såkalte») allierte i Vest-Europa, p.g.a. hva mange amerikanere oppfattet som manglende solidaritet med USA i forbindelse med gisselkrisen i Teheran, vankelmodighet i forbindelse med Sovjetunionens overgrep mot Afghanistan, en holdningsløs kremmerånd overfor østblokken, og anti-amerikansk pasifisme og nøytralisme i forbindelse med moderniseringen av de amerikanske kjernevåpen i Europa, trakk her i samme retning. Så hvorfor skulle man bry seg om at europeerne jamret seg? Et billig poeng var her at uansett hva USA foretok seg så ville europeerne klage og syte. Klaget man ikke også under Carter Administrasjonen over at dollarkursen var for lav? At løsningen kanskje lå i en stabil amerikanske politikk som aktivt unngikk

ekstreme ytterpunkter, falt tilsynelatende ikke de syrlige amerikanske kommentatorer inn.

Konsekvensen av den dystre stilling som de europeiske økonomier har befunnet seg i siden midten av 1970-årene har, som man vet, bl.a. vært at de europeiske NATO land ikke har vært i stand til å oppfylle NATO's prinsippvedtak om 3% reell vekst i forsvarsbudsjettene. Også dette har medført negative amerikanske reaksjoner. Ikke minst i en tid da Reagan Administrasjonen har foretatt hardhendte nedskjæringer av ulike sosiale programmer i USA, samtidig som planene for det amerikanske forsvaret medfører en økning av forsvarsutgiftenes andel av BNP fra 4,8% i 1980 til 7,1% i 1985, har europeernes manglende vilje til å «ofre» noe av de europeiske velferdssamfunns «fete sosiale ytelser» til fordel for sitt eget forsvar falt mange amerikanere tungt for brystet. "Misery loves company" som det heter i USA. Hva som er viktigst her er ikke hvorvidt slike til dels irrasjonelle holdninger er basert på fakta men at de får politiske virkninger. Det paradoksale er således at Reagan Administrasjonen raskt ble tvunget til å snu helt om i sin holdning til de europeiske NATO-ytelser. Mens forsvarsminister Caspar Weinberger våren 1981 advarte de europeiske allierte at «de amerikanske skattebetalere vil ikke finne seg i å bære en uforholdsmessig stor andel av byrdene forbundet med forsvaret av Europa», så var man våren 1982 tvunget til å bruke europeernes egne argumenter i den innenrikspolitiske amerikanske debatt, for å forhindre at Kongressen skulle kutte ned på USA's troppestyrker i Vest-Tyskland. Slik kan man altså møte seg selv i døren.

For ordens skyld bør det påpekes at de økonomiske problemer i Vest-Europa på ingen måte bare skyldes ringvirkningene av USA's økonomiske politikk eller amerikansk likegyldighet. Også de europeiske økonomier har store strukturelle problemer å hankses med, og EF-landenes manglende vilje eller evne til å føre en fellesskaplig økonomisk politikk innebærer såvel sårbarhet overfor amerikansk politikk som manglende politisk styring i Europa. Når dette er sagt kan man likevel ikke se bort fra at en del av Vest-Europas økonomiske problemer skyldes USA. Det faktum at dette kom på toppen av en rekke andre problemer gjør bare situasjonen verre.

Hva betyr så strukturendringene i den amerikanske økonomi og i det amerikanske samfunnet mer generelt for Vest-Europa? Et USA som i beste fall kun vil ha moderat økonomisk vekst i årene fremover vil ventelig føre til øket politisk opposisjon innen USA med tanke på de byrder som USA bærer for forsvaret av Europa. Ikke minst med tanke på behovet for å øke både de offentlige og private investeringer i USA, samt en amerikansk middelklasse som ønsker å trygge sin kjøpekraft og sin livsstil, vil uviljen mot at USA skal «subsidiere» forsvaret av et Vest-Europa som er like «rikt» som USA ventelig bli klart økende. De faktiske kjensgjerninger, f.eks. at europeerne faktisk yter like meget som amerikanerne,²¹ eller at USA's tropper i Europa i realiteten er der for å trygge USA's egne interesser i like stor grad som for å trygge europeernes, vil ikke nødvendigvis få full gjennomslagskraft. Det er de politiske dogmer som vil bestemme det politiske stemningsleiet i USA i slike saker, ikke fakta, og ett av de mest stabile dogmene heter at USA bærer en uforholdsmessig stor andel av de byrder som forsvaret av Vest-Europa medfører. Som et apropos bør det nevnes at en eventuell demokra-

tisk president f.o.m. januar 1985, med et politisk mandat til å gjenoppbygge de sosiale programmer som Reagan Administrasjonen har skamfert, og med ambisjoner om øket føderal støtte til forskning, høyere undervisning, osv., neppe vil føre til annet enn et øket press på den del av de amerikanske forsvarsutgifter som med rette eller urette kalles «NATO kostnader». Kort oppsummert: USA vil neppe se seg råd til å opprettholde sin tradisjonelle stilling i Europa i årene som kommer, p.g.a. sine hjemlige problemer og fordi det legges øket relativ vekt på militære oppgaver i andre deler av verden.

USA's forhold til Vest-Europa omfatter grunnleggende faktorer av såvel kulturell, historisk, strategisk, og økonomisk karakter. Følgelig er de økonomiske faktorer kun en av mange grupper av variable. Det som er vesentlig er imidlertid at økonomien nå synes å trekke USA bort fra Europa, i motsetning til hva som var tilfellet så sent som i 1960-årene. Det er ikke bare USA's hjemlige problemer som her veier tungt: med USA's voksende avhengighet av verdenshandelen er Vest-Europa nå først og fremst å betrakte som en økonomisk rival, ikke minst med tanke på den tredje verden. De økonomiske faktorer trekker her i samme retning som en rekke andre endringer innen USA, bl.a. en ny generasjon amerikanere som ikke baserer sin verdensanskuelse på erfaringene fra Den annen Verdenskrig og et mer pluralistisk USA i etnisk forstand der de ikke-europeiske innvandrergupper nå har fått øket betydning og politisk innflytelse. De politiske, økonomiske og sosiale problemer i Sentral-Amerika og Syd-Amerika, sammen med fremveksten av «Hispanics» som den største etniske gruppe i USA, ved siden av de sorte amerikanere, har således enorm betydning. Når følelsen av sårbarhet m.h.t. det som skjer i Sentral-Amerika, Mexico og Det karibiske Hav vokser i USA, noe som åpenbart vil skje i løpet av 1980-årene, så vil den økte oppmerksomhet overfor «the Western Hemisphere» nødvendigvis skje på bekostning av Europa. Amerikansk utenrikspolitikk har tidligere vist at det synes vanskelig å fokusere oppmerksomheten på mer enn ett geografisk område eller problem av gangen.

Sammen med den politiske og økonomiske tyngdeforskyvning innen USA, mot syd og vest, blir resultatet uvegerlig at Atlanterhavet vil vokse i bredden. Spørsmålet om Atlanterhavsalliansen vil forbli som før er derfor misforstått: det er ikke «hvorvidt» men hvordan Atlanterhavsalliansen vil bli endret som er nøkkelspørsmålet. Dette er imidlertid et langt større problemkompleks enn det som har stått i sentrum for denne artikkelen. På den annen side kan det være av verdi å slå fast at også utviklingen av den amerikanske økonomi ventelig vil bli en faktor som på ingen måte vil være av marginal betydning også i den sammenheng.

Forfatterens kommentar: Artikkelen er skrevet ved School of International Service, The American University i Washington, D.C., hvor jeg har vært gjesteforsker siden januar 1981. Basis for artikkelen er et omfattende klipparkiv hentet fra *The Washington Post*, *The New York Times* og *Wall Street Journal*. Jeg vil takke Harald Aasheim for konstruktive kommentarer og råd i forbindelse med utarbeidelsen av manus. Jeg skylder videre Institutt for Statsvitenskap, Universitet i Oslo, stor takk for anledningen til å gjennomføre et såpass langvarig forskningsopphold i USA. Til slutt og for ordens skyld bør det understrekes at alle synspunkter og eventuelle svakheter alene kan tilskrives meg.

1. William Greider i *The Washington Post*, 12. juli 1981. En mer utfyllende beskrivelse av de amerikanske holdninger overfor Europa finnes i min studie "The 'European Challenge' versus the 'American Problem': Europe and American Foreign Policy in the 1980s" (manus datert november 1982; en omredigert utgave vil komme som et nummer av *Atlantic Papers* i 1983/84).
2. Alvoret i situasjonen er likevel blitt klart påpekt, bl.a. av Henry A. Kissinger i "Saving the World Economy", *Newsweek*, 24. januar 1983, s. 46-49.
3. Se "The impact of Oil on the World Economy", i OECD's *Economic Outlook*, No.27, July 1980(s. 114-137). Se også Norman S. Fieleke, "Rising Oil Prices and the Industrial Countries", *New England Economic Review*, Jan.-Feb. 1981 og Walter J. Levy, "Oil and the Decline of the West", *Foreign Affairs*, Vol. 58, No.5, Summer 1980.
4. Se OECD's *Economic Outlook*, No. 12, December 1982.
5. For en fremstilling som legger vekt på Vietnam-krigen, se David P. Calleo, "Inflation and American Power", *Foreign Affairs*, Vol.59, No.4, 1980-81, og hans bok *The Imperious Economy* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1982).
6. På den annen side viser de økonomiske data at presidentene Gerald Ford og Jimmy Carter faktisk klarte å flate ut veksten i de føderal overføringer til privatpersoner gjennom de mange sosiale programmer. Det var først da oljesjokket fra 1979-80 begynte å få virkning på den amerikanske økonomi at trenden begynte å gå opp igjen, noe den fortsatte å gjøre under President Reagan.
7. En videreføring av den økonomiske politikk fra 1981 og 1982, til og med om den ble kombinert med en så betydelig økonomisk vekst som 4% i BNP per år, vil gi enorme budsjettunderskudd utover i 1980-årene. Prognosene, i milliarder av dollars, er: 1983: 208, 1984: 200, 1986: 250, 1988: 300.
8. Bl.a. innrykket i *The Washington Post* den 20. januar 1983 under overskriften: "To the President and the Congress: A BI-PARTISAN APPEAL TO RESOLVE THE BUDGET CRISIS".
9. Tall fra de internasjonale tabeller i *Statistisk Årbok* 1979 til 1982 (Oslo: Statistisk Sentralbyrå).
10. Se f.eks. Robert B. Reich, "Making Industrial Policy", *Foreign Affairs*, Vol.60, No.4, Spring 1982.
11. Kfr. en nasjonal bestselger som Robert J. Ringer, *Restoring the American Dream* (New York: Fawcett Crest, 1979).
12. Kfr. Christopher Lasch' nasjonale bestselger *The Culture of Narcissism. American Life in an Age of Diminishing Expectations* (New York: Warner Books, 1979) og David Riesman, "Egocentrism: Is the American Character Changing", *Encounter*, September 1980.
13. Sitert i *The Washington Post*, 22. november 1982. Amerikanske media har i økende grad tatt opp landets infrastrukturproblemer i løpet av de siste 2-3 år. Forslagene om et føderalt "Jobs Program" vinteren 1982-83 for å bøte på arbeidledigheten i USA benyttet seg av dette ved å foreslå prosjekter som kunne utbedre infrastruktur som veier, etc.
14. I perioden 1960 til 1973 var den årlige gjennomsnittlige vekst i USA's BNP per sysselsatt 1,8%, mellom 1974 og 1978 falt den årlige gjennomsnittlige vekst til 0,1%. Tallene for Japan for de samme tidsperioder var henholdsvis 8,1% og 3,2%, for Vest-Tyskland 4,7% og 3,0%, og for Frankrike 4,5% og 3,0%. Disse tall fra OECD's *National Accounts: U.S.* for årene 1960-1979 er gjengitt i Reich, op.Cit.
15. Se John Naisbitt, *Megatrends. Ten New Directions Transforming Our Lives* (New York: Warner Books, 1982) og Joel Garreau, *The Nine Nations of North America* (New York: Avon Books, 1982).
16. Se f.eks. USA's landbruksminister John R. Block's artikkel i *Europe* (Magazine of the European Communities), July/August 1982, og Beth Eastman, "US-EC Relations: Split on Farms Trade", *Europe*, January/February 1983. Kfr. også USA's subsidierte hvetesalg til Egypt i februar 1983.
17. I 1981 uteksaminerte f.eks. Japan 74.000 ferdige kandidater innen matematikk og andre realfag, mens USA uteksaminerte 52.000. Japans folketall er som kjent halvparten av USA's.

18. Se *Strength Through Wisdom. A Critique of U.S. Capability*. A Report to the President from the President's Commission on Foreign Languages and International Studies, November 1979 (Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1979).
19. *Ibid.*
20. Se f.eks. Sol C. Chaikin, "Trade Investments and Deindustrialization", *Foreign Affairs*, Vol.60, No.4, Spring 1982.
21. Når verdien av de europeiske forsvarsytelser utregnes på basis av amerikanske personellkostnader, noe som ikke er urimelig i sammenligningsøyemed, gitt at de europeiske land (bortsett fra Storbritannia) har allmen verneplikt, så blir sluttsummen at de europeiske NATO-land tilsammen yter like meget som USA.